

Logut mat eai gierdda jávohisvuođa

Mánát sámi gullevašvuođain oaidnemeahttumin fuolahusásahusain vuogádaga geažil

Siss-Mari Solli · Monica Skrindo Sedahl, [1]
UiT Norges arktiske universitet

Čoahkkáigeassu

Duohtavuođa- ja soabadankommišuvdna konkludere ahte eamiálbmot- ja minoritehtaperspektiivvat leat leamaš váilevaččat mánáidsuodjalusa barggus. Vaikko mánáidsuodjalus ii dihtomielalaččat geavahuvvon dáruiduhttinproseassas, de lea mánáidsuodjalus duohtadilis leamaš dáruiduhtti. Lágat ja njuolggadusat galget leat veahkkin hehtteme dán dáhpáhuvvamis, ja sámi mánáid vuoigatvuođat lea danin čielggaduvvon earet eará mánáidsuodjaluslágas. Duohtavuođa- ja soabadankommišuvdna cuigii seammás ahte mearriduvvon politihka váilevaš čađaheapmi lea dagahan implementerengaskka. Artihkal guorahallá man ollu mánát geain lea sámi gullevašvuohta leat registrerejuvvon fuolahusásahusaide, ja movt sin vuoigatvuođaid ja dárbbuid áimmahuššan lea institušonaliserejuvvon ođđa mánáidsuodjaluslága § 1-8 olis. Guorahallama vuođđun lea kvantitatiiva jearahallaniskkadeapmi 13 fuolahusásahusain davvi regiovnnas, main 12 ásahusa leat ovddastuvvon vástádusain, kvalitatiiva jearahallamat Mánáid-, nuoraid-, ja bearašetáhta (Bufetat) sisaváldin- ja dohkkehanovttadagain, Našunála sámi gealboguovddážiin (NASÁG) ja Romssa ja Finnmárkku stáhtahálddašeddjiin, ja vel čiekŋalis jearahallan ovttain ásahusain. Dasa lassin geahčadeimmet ásahusplánaid ja Bufetat ásahussaji ohcamuša málle. Gávdnosat čájehedje váilevaš registrerema, ja rievddadeaddji lohkovuođđu dahká oaidnemeahttumin mánáid geain lea sámi gullevašvuohta ja heajuda vuođu mearrediđolaš doaibmabijuide. Mánáidsuodjalusbálvalus, Bufetat ja mánáidsuodjalusásahusat juogadit ovddasvástádusa kártet sámi gullevašvuođa, muhto doaimmaheddjiin ii leat oktasaš ja systemáhtalaš metoda. Eaktun registreremii lea dávjá ahte mánná dahje váhnemat ieža deattuhit sámi gullevašvuođa dehálažžan. Ásahusplánat čujuhit oppalaš kultursensitivitehtii, muhto sisttisdollet unnán konkrehta, institušonaliserejuvvon rutiinnaid mat fuolahit daid mánáid vuoigatvuođaid geain lea sámi gullevašvuohta. Plánat leat unnán rievdan dan rájes go ođđa mánáidsuodjalusláhka doaibmagođii. Eai biddjojuvvo formálalaš gáibádusat sámi giella- ja kulturgelbbolašvuhtii go virgáiduvvo mánáidsuodjalusásahusain.

Gávdnosat áigeguovdilastet Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta (Bufdir) ovddasvástádusa mánáidsuodjalusa fágadirektoráhtan ja Bufetat etáhtahálddašeaddjin. Bufdir:s lea guovddáš rolla nationála fágalaš rámmaid, bagadusaid ja njuolggadusaid ovdánahttimis, ja Bufetat:s lea ovddasvástádus das ahte ásahusfálaldagain lea dohkálaš kvalitehta. Gávdnosat orrot čájeheame ahte čielgaseappo nationála láidestusat, vuogádatlaš rutiinnat kártemii ja dokumentašuvdnii, ja gáibádusat sámi giella- ja kulturgelbbolašvuođas fertejit árvvoštallojuvvot jus mánáid, geain lea sámi gullevašvuohta, vuoigatvuođat galget vuhtiiváldot. Hástalussan ii leat dasto vuosttažettiin ahte váilot vuoigatvuođat, baicca ahte eai leat doarvái resurssat, rutiinnat, gelbbolašvuohta ja stivrenstruktuvrrat duohtandahkat vuoigatvuođaid práksisis.

Govva: Carl Johan Utsi

[1] Čállit leaba buvttadan ovtta mađe artihkkalis

1.1 Álggaheapmi

Duohtavuođa- ja soabadankommišuvdna (SFK, 2023) duođaštii ahte dáruiduhttinpolitihka váikkuhusat ain čuhcet sámi servodahkii. Kommišuvdna gávnnai ahte minoritehta- ja eamiálbmotperspektiivvat leat leamaš váilevaččat mánáidsuodjalusa barggus, ja ahte mánáid čearddalaš gullevašvuođa leat unnán dokumenteren. Vaikko mánáidsuodjalus ii leat dihtomielalaččat geavahuvvon dáruiduhttit mánáid, de lea mánáidsuodjalus duohtadilis dáruiduhttán. Ovdamearkkat dása leat ahte sámi mánát dávjá leat biddjojuvvon dáčča fuollaruovttuide ja dárogielat ásahusaide. Dat lea dagahan ahte mánáid sámi gullevašvuohta lea oaidnemeahttumin dahkkojuvvon, ja nu lea de mánáidsuodjalus duohtadilis dáruiduhttán (SFK, 2023, s. 374-378). Duohtavuođa- ja soabadankommišuvdna (2023, s. 376) čujuhii persovnnalaš muitalusaide mánáidsuodjalusa birra ja ahte mánáidsuodjalusa doaibmabijut leat eaidadan sámi mánáid iežaset kultuvrralaš ja gielalaš duogážis ja dainna lágiin leamaš veahkkin dáruiduhttime. Duohtavuođa- ja soabadankommišuvdna definerii dáruiduhttima assimileremin, namalassii rievdadit eamiálbmogiid ja nationála unnitloguid giela ja kultuvrra eanetlohkoálbmoga gillii ja kultuvrii (SFK, 2023 s. 115). Bealli mii šaddá jávkkohahkii diekkár definišuvnnas lea vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide. Vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide lei maiddái oassin dáruiduhttinpolitihkas sámi álbmoga hárrái (SFK, 2023, s. 24). Guorahallamis eai leat vuoigatvuođat eatnamiidda ja čáziide digaštallojuvvon.

Raporta čájehii ahte máŋggakultuvrrat perspektiivvat ja kultursensitiiva bargovuogit šadde dábálažžan mánáidsuodjalusas 1990-logu rájes, muhto ahte mánáidsuodjalusbargit vásihedje ain erenoamáš hástalusaid barggus eamiálbmogiiguin, erenoamážit čadnon dasa ahte oallugat sihke eamiálbmot- ja minoritehtabirrasiin vásihedje ahte deaivvadeamis mánáidsuodjalusain vuhttui ahte sii ledje guhkkálaga ja ahte lei váilevaš guovttebealat luohttámuš (SFK, 2023, s. 374).

NAČ 1973:17, *Innvandringspolitikk,* buvttii politihkalaš rievdama, minoritehtaid assimileremis minoritehtaid integreremii. Dát rievdan buvttii St. dieđ. nr 39 (1973-1974), *Om innvandringspolitikken,* ja dat šattai nugo Henriksen (2016) dadjá maiddái mearkkašahttin ámmátlaš sosiála barggu ovdánahttimis Sámis. Henriksen (2016) čujuhii Norgga eamiálbmogii, mii lei gillán assimilerenpolitihkas, ja ahte dát rievdan maiddái fertii váikkuhit dasa movt mii jurddašeimmet eamiálbmotvuoigatvuođaid eatge dušše sisafárrejeddjiid vuoigatvuođaid birra. Henriksen (2016) lei veahkkin čalmmustahttime kritihka earet eará multikulturalismma ja kultursensitiiva bargovugiid hárrái ja ahte eamiálbmotsosiálabargit ohce eará ja molssaevttolaš lahkonanvugiid ja bargovugiid. Henriksen (2016) čujuhii postkoloniála jurddašeapmái, ja kritihkalaš eamiálbmotfilosofiija sáhtii leat ávkkálaš lahkoneapmin.

Saus et al. (2018) ožžo Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhtas (Bufdir) barggu guorahallat “Movt gozihit sámi mánáid erenoamáš vuoigatvuođaid mánáidsuodjalusásahusain seammás go dat sohpet orruma ulbmilii?” Maid sii gávdne čájehii ahte lei erenoamáš dárbu nannet sámi mánáid vuoigatvuođaid áimmahuššama

ásahusain. Sin ávžžuhusat deattuhedje earet eará dárbbu vuogádatlaš oahpahussii ja kulturgelbbolašvuođa árvvoštallamii, ja lasi kultuvrralaš sensitivitehtii deaivvadettiin mánáiguin ja nuoraiguin, erenoamážit go čearddalašvuohta ii registrerejuvvon. Sii ávžžuhedje maiddái ovdánahttit reaidduid ja doaibmabijuid, nugo vuođđomáhtu sertifiserema, gelbbolašvuođa bargat minoritehtaiguin ja sámi mánáid erenoamáš vuoigatvuođaid birra ovdal virgábidjama ásahusaide. Ávžžuhedje maiddái fágalaš čoagganemiid, mentorortnegiid ja kultuvrralaš doarjjaplánaid vai dáhkidit dorvvolaš mánáidsuodjalusbargiid. Dasa lassin evttohedje lagabut ovttasbarggu Sámedikkiin ovdánahttit ollislaš perspektiivva das mii sámi mánáide lea buorrin. Loahpas čujuhedje ahte ásahusfálaldagain lei dárbu ođđahutkamii, mii fátmmasta ođđa bargovugiid ja eanet báikkálaš čovdosiid geahččaleami, vai buoret vuhtiiváldet máná kultuvrralaš gullevašvuođa ja dárbbuid.

NAČ 2016:18, *Váibmogiella*, čujuhii duođalaš váilevašvuođaide sámi mánáid vejolašvuođain beassat atnit gielaset ja eallit iežaset kultuvrrain, maiddái deaivvadettiin mánáidsuodjalusain. Dát hástalusat loktejuvvojit viidáseappot čielggadeamis NAČ 2023:24, *Med barnet hele vegen*. Lávdegoddi čujuha earet eará dasa ahte váilu bajilgovva das man ollu sámi mánát orrot mánáidsuodjalusásahusain (s. 79). Dát unnida máhttovuođu ja dahká váddáseabbon árvvoštallat vuhtiiváldet go ásahusfálaldagat mánáid gielalaš, kultuvrralaš ja rievttálaš dárbbuid. Lávdegoddi joatká čilget hástalusaid mat leat čadnon mánáidsuodjalusa bargiid ja jođiheaddjiid váilevaš sámi giella- ja kulturgelbbolašvuhtii. Dakkár gelbbolašvuohta lea dárbbašlaš hábmet dorvvolašvuođa ja luohttámuša mánáidsuodjalussii sámi birrasiin, sihkkarastit mánáid mielváikkuheami ja áimmahuššat sin erenoamáš vuoigatvuođaid.

Daiguin čielggademiiguin vuolggasadjin guorahallat mii movt fuolahusásahusat davvi regiovnnas barget áimmahuššat vuoigatvuođaid ja dárbbuid mánáin geain lea sámi gullevašvuohta maŋŋel mánáidsuodjaluslága rievdama jagis 2021. Artihkal ovdanbuktá bohtosiid kvantitatiiva jearahallaniskkadeamis ja kvalitatiiva jearahallamiin ásahusaiguin, Mánáid-, nuoraid- ja bearašetáhtain (Bufetat) ja Romssa ja Finnmárkku stáhtahálddašeddjiin. Mii kártet man ollu sámi mánát leat čálihuvvon fuolahusásahusaide ja man ollu bargiin lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta. Dasa lassin deattuha guorahallan lágaid ja práksisa suorggis, ja vástidit dutkanjearaldagaid *Man ollu mánát, geain lea sámi gullevašvuohta, leat registrerejuvvon fuolahusásahusain, ja movt lea sin vuoigatvuođaid ja dárbbuid áimmahuššan institušonaliserejuvvon ođđa mánáidsuodjaluslága (2021) § 1-8 olis.* Loahpas ovdanbuktojuvvojit muhtin neavvagat mánáidsuodjalusa bargui.

Artihkkalis atnit váldonjuolggaduslaččat “mánát geain lea sámi gullevašvuohta” namahusa. Go čujuhit láhkačállosiidda, almmolaš dokumeanttaide dahje ovddeš dutkamiidda, de čuovvut muhtomin gálduid “sámi mánát” namahusa geavaheami.

1.2 Ovddasvástádusguovllut mánáidsuodjalussuorggis

Mánáidsuodjalus lea organiserejuvvon sihke gielddalaš ja stáhtalaš bargguiguin ja ovddasvástádusguovlluiguin. Gielddalaš mánáidsuodjaleamis lea váldoovddasvástádus ovttaskas mánáidsuodjalusáššiin.
Nu guhká go mánná lea oktavuođas mánáidsuodjalusbálvalusain dahje oažžu veahki mánáidsuodjalusbálvalusas, galgá suohkan čuovvolit máná ja bearraša. Bufdir lea fágadirektoráhtta mánáidsuodjalussuorggis ja Bufetat etáhtahálddašeaddji. Bufdir ovdánahttá fágalaš ávžžuhusaid, hálddaša lágaid, dássádaddá gelbbolašvuođa ja addá nationála láidestemiid movt mánáidsuodjalus galgá bargat. Bufetat:s lea ovddasvástádus stáhtalaš mánáid- ja bearašsuodjalusas ja lea organiserejuvvon viđa regiovdnii. Etáhtas lea ovddasvástádus ahte ásahusfálaldagas lea dohkálaš kvalitehta ja dasa lea addojuvvon váldi čađahit bálvalusaid ja fálaldagaid regiovnnaid ja iešguđetlágan fágabirrasiid bokte. Dat sáhttá earet eará leat gávdnat heivvolaš ásahusfálaldaga ovttaskas mánnái. Ovdal sirdima lea ovttadagas oktavuohta mánáin, máná ovddasteddjiiguin ja gieldda mánáidsuodjalusbálvalusain. Bufetat:s lea bajilgovva mánáin geat leat sirdojuvvon mánáidsuodjalusásahusaide regiovnnas. Našunála sámi gealboguovddáš (NASÁG) lea hálddahuslaččat organiserejuvvon Bufetat davvi regiovdnii, muhto das lea nationála mandáhtta. NASÁG galgá doarjut ovddideami bálvalusain mat leat kultuvrralaččat ja gielalaččat heivehuvvon, ja leat mielde ovddideamen dásseárvosaš bálvalusaid sámi mánáide, nuoraide ja bearrašiidda mánáidsuodjalusas. Mánáidsuodjalusásahusat sáhttet earet eará atnit NASÁG fágabeivviide, searvat webináraide ja atnit digitála gealboresurssaid maid NASÁG lea ráhkadan.

Stáhtahálddašeaddji lea sihke stáhtalaš ja gielddalaš mánáidsuodjalusa bearráigeahččanváldi. Bearráigeahččan mearkkaša iskat doaimmahuvvet go bálvalusat lágaid ja njuolggadusaid mielde, ja vuhtiiváldojuvvojit go mánáid vuoigatvuođat práksisis. Oassin bearráigeahččamis fitná Stáhtahálddašeaddji guovtte geardde jagis guossis fuolahusásahusain, gos mánát besset gaskkustit iežaset dovddiidusaid ja vásáhusaid ásahusfálaldagain.
Stáhta dearvvašvuođabearráigeahčus lea bajimus fágalaš ovddasvástádus mánáidsuodjalussuorggi bearráigeahččamis. Duođalaš dahje prinsihpalaš áššiin sáhttá Stáhta dearvvašvuođabearráigeahčču guorahallat ášši lagabui ja čuovvulit movt dat meannuduvvo.

1.3 Sámi mánáid vuoigatvuođat

Mánáidsuodjalus Norggas ferte doahttalit iešguđetlágan geatnegasvuođaid mat čuvvot sihke nationála ja riikkaidgaskasaš lágaid. Sihke ON mánáidkonvenšuvnnas (1989, art. 30) minoritehtaid ja eamiálbmogiid birra, ja erenoamážit art. 20:s mas lea sáhka mánáin geat gaskaboddosaččat dahje bistevaččat orrot eará sajis go sin bearašbirrasis, leat aiddostahttojuvvon vuoigatvuođat mat čatnasit čearddalaš, oskkoldatlaš, kultuvrralaš ja gielalaš duogážii. ILO-konvenšuvdna (1989) nr. 169 dohkkeha sápmelaččaid vuoigatvuođa eamiálbmogin doalahit iežaset eallinvugiid

ja eananvuoigatvuođaid. ILO-konvenšuvnna (1989) nr. 169 artihkal 5:s aiddostahttojuvvo ahte sápmelaččaid sosiála, kultuvrralaš, oskkoldatlaš ja vuoiŋŋalaš árvvut ja vierut sihke galget dohkkehuvvot ja suodjaluvvot. ON eamiálbmotjulggaštus (2007) duođašta vuoigatvuođaid iešmearrideapmái, kultuvrii, eananguovlluide ja gillii. Dasa lassin deattuha art. 14, 3. čuoggás, ahte erenoamážit mánáin, geat orrot olggobealde iežaset báikegotti, lea vuoigatvuohta oahpahussii ja "[...] beassat oahppat iežaset kultuvrra ja iežaset gillii, go dat lea vejolaš" (ON álgoálbmotjulggaštus, 2007). Vuoigatvuođat deattuhit man dehálaš lea sihkkarastit sámi mánáid gullevašvuođa iežaset kultuvrii ja gillii, maiddái go leat almmolaš fuolahusas.

Vuođđoláhka (1814, § 108) čilge ahte stáhta eiseválddit leat geatnegahtton láhčit dili nu ahte sámi álbmot eamiálbmogin sihke sáhttá sihkkarastit ja ovdánahttit iežaset giela, servodateallima ja kultuvrra. Mánáidsuodjalusláhka (2021, § 1-8) konkretisere dán dainna go mánáidsuodjalus barggustis galgá “[…] vuhtiiváldit mánáid čearddalaš, kultuvrralaš, gielalaš ja oskkoldatlaš duogáža visot dásiin áššis. Sámi mánáid erenoamáš vuoigatvuođat galget áimmahuššojuvvot.” Dát čuovvu Mánáidkonvenšuvnna (1989) art. 30 mii ovdandoallá ahte mánáide geain lea gullevašvuohta minoritehtii dahje eamiálbmogii galgá sihkkarastojuvvot vejolašvuohta doalahit ja eallit iežaset kultuvrra, praktiseret iežaset oskkoldaga ja atnit gielaset ovttas earáiguin geain lea seamma gullevašvuohta. Danin galgá máná duogáža vuhtiiváldit sihke mánáidsuodjalusguorahallamiin, veahkkedoaimma välljedettiin ja välljedettiin doaibmabijuid olggobeale ruovttu, ovdamearkka dihte go orru mánáidsuodjalusásahusas dahje fuollaruovttus, ja maid mánáidsuodjalusa čuovvulanbarggus.

Mánáidsuodjalusjohtočála (2023) lea oahpisteaddji dokumeanta maid Bufdir lea ráhkadan, mii addá láidestusaid ja čilge movt mánáidsuodjaluslágaid galgá ipmirdit ja praktiseret hálddašeamis. Dás boahtá čielgasit ovdan movt ovddasvástádus lea juhkkojuvvon. Čuoggá 37.1 vuolde ovdanboahtá ahte mánáidsuodjalusas lea erenoamáš ovddasvástádus čuovvulit ahte sámi mánáid vuoigatvuođaid vuhtiiváldojit dohkálaš ládje maŋŋel sirdima, mánáidsuodjaluslága (2021) §§ 6-1 ja 6-2 mielde.

Sámi mánáid vuoigatvuođat ásahusain leat ásahallojuvvon Mánáidsuodjaluslágas (2021) § 1-8 ja vuoigatvuođaláhkaásahusas (2023) § 2. Mánáidsuodjalusásahusas lea beaivválaš ovddasvástádus das ahte doaibma čuovvu mánáidsuodjaluslága, láhkaásahusaid ja eará guoskevaš njuolggadusaid. Vai sihkkarastit ahte sámi mánáid vuoigatvuođat gozihuvvojit, lea Bufdir (j.h.) hábmen institušuvdnaplána málle mas čuoggás 3.3 "kultursensitivitet" boahtá ovdan ahte institušuvnnat galget vuhtiiváldit mánáid čearddalaš, kultuvrralaš, gielalaš ja oskkoldatlaš duogáža ja ahte sámi mánáid erenoamáš vuoigatvuođat galget fuolahuvvot. Čuoggás 13.5.3.1 aiddostahttojuvvo ahte bearráigeahččanválddis (stáhtahálddašeaddjis) lea ovddasvástádus váfistit ahte mánáidsuodjalusásahusat čuovvulit sámi mánáid vuoigatvuođa áimmahuššat gielalaš ja kultuvrralaš duogáža ulbmillaš ládje, ásahusa mihttomeriid, rámmaid ja orruma ulbmila mielde. Dat

čađahit ságastallamiid buot mánáiguin, jearahallamiid bargiiguin ja dárkkistit dokumeanttaid. Stáhtahálddašeaddji galgá bearráigeahččat mánáidsuodjalusásahusaid nu dávjá go orro dárbbašlaš, muhto unnimusat guovtte geardde jagis.

Duohtavuođa- ja soabadankommišuvdna (2023, s. 636) lea čalbman stuora hástalusa das go lágaid, lágas nannejuvvon vuoigatvuođaid ja politihkalaš mearrádusaid ja doaibmabijuid eai čuovvul visot joavkkuid hárrái. Lávdegoddi govvida implementerengaskka mii sáhttá heajudit luohttámuša eiseválddiide ja leat hehttehussan joatkevaš soabadeamis. Stáhtahálddašeaddji bargu lea dasto guovddážis barggus sihkkarastit ahte lágas nannejuvvon vuoigatvuođat áimmahuššojuvvojit.

1.4 Dutkan- ja čielggadanbuvttut

Dutkamušat sámi mánáid birra mánáidsuodjalusas leat unnán go buohtastahttá dutkamušaiguin mánáidsuodjalusa birra oppalaččat (Meld. st. 12 (2023-2024), s. 23). Saus (2003) čálii doavttergrádabarggustis, *Kontekstuelt barnevern. Barnevern i samiske landskap*, mánáidsuodjalusa birra sámi konteavsttas. Saus (2003, s. 261) evttohii ahte oassin mánáidsuodjalusa standardiseremis sáhttá leat ahte stáhta fuolaha ahte mánáidsuodjalusásahusain leat sámegielat bargit. Doavttergrádabargu čalmmustahtii kontekstii čadnon mánnásuodjalusa mearkkašumi guovddáš diehtovuođđun mánáidsuodjalussii. Saus (2003) čájehii movt kontekstii čadnon diehtu, kulturgelbbolašvuohta ja kulturdiehtu lea dehálaš vai ipmirda mii sáhttá leat sámi mánáide buorrin, ja vai doaimmaha buori mánáidsuodjalusfágalaš barggu.

Saus ja Boine (2008) geahčadeigga *Kunnskapsstatus og kunnskapsbehov for barnevernet i samiske områder* nammasaš guorahallamis dutkamušaid sámi mánáid ja nuoraid birra mánáidsuodjalusas ja identifiseriiga ahte doppe lei veaháš máhttu, muhto máhttu lei váilevaš. Saus ja Boine (2003) čájeheigga ahte ollu máhtus mii lea olámuttus lei vižžojuvvon ráddjejuvvon geográfalaš guovllus Sámis, dávjjimusat Finnmárkkus, ja ahte danin lea váttis das dahkat jurddabohtosiid sámi mánáid ja bearrašiid birra oppalaččat. Guorahallamis ovdandivuiga iešguđetlágan bargovugiid ja lahkonemiid sosiála bargui sámi mánáiguin ja bearrašiiguin, ja deattuheigga kultuvrralaš ipmárdusa ja báikkálaš čanastumi mearkkašupmi bálvalusdoaimmaheamis.

Guorahallamis *Barnevern for den samiske befolkningen, innvandrere og nasjonale minoriteter i Norge* (Saus et al., 2018) čujuhedje seamma áššiide, váillui ain máhttu fágasuorggis. Vaikko lei lassánan fuomášupmi sámi mánáid vuoigatvuođaide ja dárbbuide, de guorahallan konkluderii ahte máhttovuođđu ain lea ráddjejuvvon. Čállit ovdanbukte ollu rávvagiid mat guske gelbbolašvuođanannemii, dutkamii, sámi giella- ja kulturgelbbolašvuođa rekrutteremii ja sámi perspektiivvaid nannemii mánáidsuodjalusoahpuin ja bálvalusain.

1.5 Almmolaš čielggadeamit, raporttat ja politihkalaš dokumeanttat

Čuovvovaččat ovdanbuktojuvvojit guovddáš almmolaš guorahallamat, raporttat ja politihkalaš dokumeanttat mat čalmmustahttet máhttovuođu sámi mánáid birra mánáidsuodjalusas. Dokumeanttat čilgejit hástalusaid ja máhttodárbbu ja sisttisdollet ávžžuhusaid ja doaibmabijuid čadnon dutkamii, gelbbolašvuođanannemii ja bálvalusaid hábmemii.

NAČ 1995:6, *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge,* deattuha ahte mánáidsuodjalusas lea dárbbu eanet gelbbolašvuhtii čearddalaš ja kultuvrralaš diliid birra, erenoamážit sámi guovlluin. Lávdegoddi ávžžuhii ahte máhttoovdánahttin anii vuođđun viežžat ja gaskkustit vásáhusaid práksissuorggis, ja erenoamáš ovddasvástádus galggai biddjojuvvot regiovnnalaš gealboguovddážiidda. Dán vuođul rávvejedje ahte ráhkaduvvojit heivehuvvon kursamateriála ja ahte gielddalaš ja fylkkagielddalaš bálvalusaid bargit ožžot oahpahusa.

Ođđaseappo almmolaš guorahallamat duođaštit ahte hástalusat mat leat govviduvvon bajábealde ain leat áigeguovdilat. Sihke NAČ 2023:24 (s.79) *Med barnet hele vegen,* St. dieđ. 12 (2023–2024, s.23), *Sámi giella, kultuvra ja servodateallin, Sámi álbmoga álbmotdearvvašvuohta ja eallindilit* ja NAČ 2016:18 *Váibmogiella* (s.23), muitalit ahte ain váilu máhttu sámi mánáid birra mánáidsuodjalusas, ja ahte lea dárbu lasi gelbbolašvuhtii sámi diliid birra mánáidsuodjalusas ja eará osiin fuolahusbálvalusain. Seammás ferte dáid hástalusaid ipmirdit govddit historjjálaš ja servodatlaš oktavuođas. Duohtavuođa- ja soabadankommišuvnna raporta (SFK 2003) duođašta movt dáruiduhttinpolitihkka lea váikkuhan sámi servodagaid máŋggaid buolvvaid, ja movt dán politihka váikkuhusat ain doibmet. Kommišuvdna válddahallá earet eará giela massima, kultuvrralaš marginaliserema ja hedjonan luohttámuša almmolaš eiseválddiide ja bálvalusaide. Raporta cuige maiddái ahte váilevaš máhttu sámi diliid birra álbmogis ja almmolaš ásahusain lea dahkan ahte sámi perspektiivvat unnán leat čalmmustahttojuvvon ja vuhtiiváldojuvvon. Dan čuovggas sáhttá otná máhttovátni sámi mánáid birra mánáidsuodjalusas ipmirduvvot oassin stuorát govas, mas historjjálaš dáruiduhttinproseassat ain váikkuhit máhttoovdánahttima, bálvalushábmema ja sámi mánáid deaivvadeami čálgovuogádagain.

St. dieđ. 12 (2023–2024, s.23), *Sámi giella, kultuvra ja servodateallin, Sámi álbmoga álbmotdearvvašvuohta ja eallindilit* čujuhii ođđa mánáidsuodjalusláhkii ja lassánan diđolašvuhtii sámi mánáid vuoigatvuođaid birra bálvalusain vai sihkkarastit buoret mánáidsuodjalusfágalaš árvvoštallamiid ja mearrádusaid. Go lea sáhka erenoamáš gelbbolašvuođas de čujuhii Stuoradiggedieđáhus čuoggás 3.2.4. guovtti gealbodoibmii mat leat áššáigullevaččat ásahusmánáidsuodjalussii. Okta lei NASÁG man ulbmilin lea nannet kvalitehta barggus sámi mánáiguin. Nubbi lei KOMBA (minoritehtagelbbolašvuohta mánáidsuodjalusas) mii lei oahppoprográmma earet eará ásahusaid bargiide. KOMBA loahpahuvvui 2025:s.

Gealbodoaimmaid dáfus fuollaruovttuid guovdu ráhkaduvvui fuolahusváhnemiidda modula oahppoprográmmas, man gohčodedje Solid. Sámediggi cuiggodii mearkkašumiin (čuokkis 3.2.5) ahte ii leat diehtu man ollu sámi mánát leat almmolaš fuolahusas ja besset go gárgedit ja seailluhit gielaset ja kultuvrraset. Viidásit deattuhii Sámediggi ahte lei unnán dutkan sámi mánáid birra mánáidsuodjalusoktavuođain, juoga mii dagaha váilevaš diehtovuođu dasa movt buoremusat áittarda sámi mánáid almmolaš fuolahusas. Mánáidsuodjalusas váilot ain reaiddut maiguin kárte sámi mánáid duogáža ja sii ovdandolle dárbbu ovdánahttit fágalaš standárddaid ja reaidduid dan fuolahit (Meld. st. 12 (2023-2024), s. 23).

NAČ 2023:24 (s.79), *Med barnet hele vegen,* ovdanbuvttii ollislaš evttohusa boahtteáiggi ásahusmánáidsuodjalussii. Čielggadeapmi cuiggodii ollu máhttoráiggiid čadnon sámi mánáide mánáidsuodjalusásahusain. Váilu diehtu das man ollu sámi mánát orrot mánáidsuodjalusásahusain. Čielggadeapmi cuigii ahte lea váttis defineret gii lea sápmelaš, ja ahte mii eat dieđe movt sámi mánát buoremusat sáhttet beassat áimmahuššat vuoigatvuođaideaset mánáidsuodjalusásahusas (NAČ 2023:24, s. 79). Lávdegoddi evttohii fágaidrasttideaddji kártema buot mánáin geat sirdojuvvojit mánáidsuodjalusásahusaide, mas gealbobirrasat nugo NASÁG galget leat dehálaš ráđđádallanbeallin. Dakkár kárten galgá addit buori máhtu ovttaskas máná birra ja dainna lágiin sihkkarastit sámi mánáid vuoigatvuođaid ja dárbbuid buorebut go odne (NOU 2023:24, s. 118).

NAČ 2016:18 *Váibmogiella* (s.23) čielgadeamis čujuha lávdegoddi ahte lea unnán heiveheapmi sámi giellageavaheapmái mánáidsuodjalusas. Lávdegoddi ovdandoallá dárbbu lasi gelbbolašvuhtii sámegielas ja kultuvrras dearvvašvuođa- ja fuolahussuorggis ja erenomážit stáhtalaš mánáidsuodjalusbálvalusas.

Oppalaččat čájehit dát barggut oktilašvuođa hástalusgovas. Máhttu sámi mánáid birra mánáidsuodjalusas lea ain ráddjejuvvon, ja lea bissovaš dárbu dutkamii, kulturmáhttui ja ovdánahttit bálvalusaid mat áimmahuššet sámi mánáid giela, kultuvrra ja identitehta. Dá guoská erenoamážit máhttui sámi mánáid birra geat orrot dahje leat orron mánáidsuodjalusásahusain ja fuollaruovttuin.

1.6 Metoda

Ovdal prošeaktaálgima dieđihuvvui guorahallan Siktii ja árvvoštallojuvvui gustovaš personsuodjalusgáibádusaid ektui. Dasto ásahuvvui oktavuohta mánáidsuodjalusásahusaiguin, NASÁG:in, Bufetat:in ja Stáhtahálddašeddjiin. Guorahallamis eai vižžojuvvon dieđut ovttaskasmánáid birra maid sáhtii identifiseret iige oktage mánná oassálastán informántan. Lohku mánáin geain lei sámi gullevašvuohta háhkkojuvvui oppalaš logu hámis ásahusain, sisaváldinovttadagas ja gulahallanossodagas Bufetat:s, eaige čadnojuvvon olbmuide geaid sáhtii identifiseret. Jearahallanoassi guorahallamis lei mieđáhusvuođut. Ovdal jearahallamiid ožžo diehtoaddit dieđuid guorahallama ulbmilis, maid oassálastin mearkkašii, movt dieđut galge gieđahallojuvvot ja ahte oassálastin lei eaktodáhtolaš. Dasto ožžo dieđuid vejolašvuođas geassit ruovttoluotta

mieđáhusa maŋit áiggis almmá čilgehusaid haga. Diehtoaddit mieđihedje dán vuođul searvat jearahallamiidda. Anonymitehta, eaktodáhtolašvuođa, jávohisvuođageaskku, olmmošárvvu, integritehta, luhtolašvuođa ja diehtoaddiid árvvusatnima prinsihpat leat čuvvojuvvon NESH (2021) njuolggadusaid mielde. Dáhtaanalysas leat birasterapevttat ja mánáidsuodjalusásahusat anonymiserejuvvon. Almmolaš ja nationála instánssaid ja ovttadagaid ovddasteaddjit namuhuvvojit dan vuođul guđe instánssa dahje ovttadaga sii ovddastit, daid dieđuid vuođul mat ledje addon, ja miehtama vuođul mii lei vižžojuvvon.

Dutkangažaldagaiguin vuolggasadjin guorahalaimet man ollu mánát sámi gullevašvuođain leat registrerejuvvon fuolahusásahusain. Guorahalaimet maiddái movt son vuoigatvuođaid ja dárbbuid áimmahuššan lea institušonaliserejuvvon mánáidsuodjaluslága (2021) § 1-8 olis. Gažaldagaid čuvgema dihte čađaheimmet kvantitatiiva jearahallaniskkadeami, kvalitatiiva jearahallamiid, sisaváldinskovi ja ásahusplánaid analysa.

1.6.1 Besten ja válljejuvvomat

Guorahallama ráddjema váste aniimet vuolggasadjin davvi regiovnna Bufetat, mii fátmmasta Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku ja fuolahusásahusaid dán regiovnnas. Ásahusat ja ovttadagat válljejuvvojedje daid dihto ovddasvástádus- ja gelbbolašvuođasuorggi dihte. Fuolahusásahusat válljejuvvojedje danin go mánát ja nuorat dávjá orrot doppe guhkit áiggi, go dikšun- ja heahtedikšoásahusain, ja dasto šaddá jearaldat gullevašvuođas ja vuoigatvuođain čadnon kultuvrra ja árbevirolaš árvvuid vuhtiiváldimii eanet áigeguovdil dáppe.

Kvalitatiiva válljejuvvomis ledje guokte birasterapevtta ovtta priváhta mánáidsuodjalusásahusas, okta ovddasteaddji Romssa ja Finnmárkku Stáhtahálddašeaddjis, golbma ovddasteaddji Bufetat sisaváldinovttadagas ja okta ovddasteaddji NASÁG:s. Ásahusperspektiiva huksejuvvo dasto jearahallamis guvttiin birasterapevttain seamma priváhta mánáidsuodjalusásahusas. Materiála addá geahčastaga dán ásahusa vásáhusaide ja reflekšuvnnaide, muhto ii sáhte ipmirduvvot ovddasteame buot regiovnna mánáidsuodjalusásahusaid. Maŋŋil jearahallama Stáhtahálddašeaddji ovddasteddjiin háliideimmet čielggadit muhtin dieđuid mat ledje boahtán ovdan jearahallamis, ja dán čálašeami meannudeimmet jearahallama čuovvoleapmin.

Vieččaimet ráddjejuvvon duohtadili dieđuid e-boastta bokte davvi regiovnna Bufetat gulahallanossodagas ja Bufetat dohkkehanovttadagas. Gulahallanossodagain válddiimet oktavuođa čielggadit man ollu mánát, geat ledje registrerejuvvon sámi gullevašvuođain, ledje sirdojuvvon regiovnnas. Bufetat dohkkehanovttadagain válddiimet oktavuođa oažžut dieđu das movt sámi mánáid vuoigatvuođat leat fátmmastuvvon gáibádusain mánáidsuodjalusásahusaide, ja movt bearráigehččojuvvo ahte ásahusat ollašuhttet gustojeaddji eavttuid. Dát oktavuođat eai šaddan oassin kvalitatiiva jearahallamiin eaige analyserejuvvon diehtoaddicealkámuššan. Dieđut geavahuvvojedje diehtovuođđun ja ásahuslaš gáibádusaid ja rutiinnaid čielggadeapmin.

Guorahallama kvantitatiiva oasis sáddiimet jearahallaniskkadeami buot davvi regiovnna fuolahusásahusaide. Dán regiovnnas leat 13 fuolahusásahusa. Tabealla 1 čájeha logu ja juogu davvi regiovnna gielddalaš, stáhtalaš ja priváhta ásahusaid gaskkas. Dán 13 ásahusas leat oppalaččat 75 saji.

Tabealla 1: Davvi regiovnna fuolahusásahusaid lohku

	Finnmárku	Romsa	Nordlánda
Stáhtalaš	0	2	2
Priváhta	3	3	2
Gielddalaš	1	0	0

Tabealla 2: Ásahussajiid lohku davvi regiovnna fuolahusásahusain

	Finnmárku	Romsa	Nordlánda
Stáhtalaš	0	13	14
Priváhta	8	24	9
Gielddalaš	7	0	0

1.6.2 Metodalaš válljejumit

Vuosttaš lávkin proseassas ráhkaduvvui kvantitatiiva jearahallaniskkadeapmi buot ásahusaid váste ja kvalitatiiva jearahallanbagadus jearahallamiidda Bufetat sisaváldinovttadagain, NASÁG:in ja Stáhtahálddašeddjiin. Dasa lassin ráhkadeimmet jearahallanbagadusa fuolahusásahusaid birasbargiid váste maŋŋel vuosttaš iskkademiid čađaheami. Kvantitatiiva jearahallaniskkadeapmi lea metoda čohkket standardiserejuvvon dieđuid, ja kvalitatiiva jearahallamat addet ges nyánsavalljodaga maid ii oaččo jearahallaniskkademiin (Jacobsen, 2022).

Ulbmil kvantitatiiva jearahallaniskkademiin fuolahusásahusaide lei oažžut dieđu man ollu mánát sámi gullevašvuođain ledje registrerejuvvon davvi regiovnna fuolahusásahusaide maŋemus guovtti jagis. Dasa lassin man muddui ásahusain leat bargit geain lei sámegiella eatnigiellan dahje sámástit, ja fuolahusásahusaid gelbbolašvuođas sámi kultuvrra hárrái. Jearahallaniskkadeapmi lea guovdilastán iešguđetlágan rámmaeavttuid nugo čearddalašvuođa registreren, gelbbolašvuođagáibádusaid sámi giela ja kultuvrra hárrái, ja addojuvvojit go dieđut máná sámi gullevašvuođas ja identitehtas ovdal sisafárrema. Loahpas lea mihttu kártet leat go fuolahusásahusat rievdadan ja/dahje ásahan ođđa njuolggadusaid ja/dahje bargovugiid čadnon sámi mánáid giella- ja kulturvuoigatvuođaide maŋŋil go ođđa mánáidsuodjalusláhka mearriduvvui. Jearahallanskovvi sáddejuvvui 13 ásahussii ja oaččuimet gávcci vástádusa mat ovttas ovddastedje guoktenuppelohkái ásahusa, go guokte priváhta aktevrra vástideigga moanat ásahusaid ovddas. Jearahallamis sisaváldinovttadagain gulaskuttaimet sin bajilgova das man galle máná, geain lea sámi gullevašvuohta, ledje registrerejuvvon fuolahusásahusaide. Gulaskuddan Bufetat gulahallanossodagain dahkkui maŋŋel jearahallaniskkadeami ja jearahallamiid.

Kvalitatiiva jearahallamat Bufetat:in ja Stáhtahálddašeddjiin ledje dehálaččat oažžut ovdan diehtoaddiid muitalusaid das movt duohtadilis barge sihkkarastit sámi mánáid vuoigatvuođaid sin organisašuvnnas. Jearahallamiin lei mihttu oažžut čielgasa movt iešguđet ovttadagat meannudedje seamma gažaldagaiguin go ásahusat. Mii válddiimet

oktavuođa jođiheddjiiguin ja ságastalaimet buot ovttadagaiguin. Muhtimiin dušše jođiheddjiin dahje áššemeannudeddjiin, earáin fas sihke jođiheddjiiguin ja áššemeannudeddjiiguin. Jearahallamat čuvvo beallestrukturerejuvvon jearahallanbagadusa, ja lágiduvvojedje nu ahte diehtoaddit sáhtte friddja muitalit iežaset práksisa birra.

Jearahallanskovi ja jearahallamiid lassin oačču imet oaidnit njeallje ásahusplána. Mii geavaheimmet sisaváldinskovi málle, maid gielddat devde go ohce ásahussaji. Skoviin registrerejuvvojit dieđut “čearddalašvuohta” nammasaš kategoriijas. Min analysas namuhit dan váldonjuolggaduslačča t sámi gullevašvuohtan, danin go gullevašvuohta sáhttá fátmmastit gielalaš, kultuvrralaš, bearašlaš ja identitehtii gullevaš beliid.

Kvantitatiiva jearahallaniskkadeami ja kvalitatiiva jearahallamiid Bufetat:in ja Stáhtahálddašeddjiin čađahuvvojedje ja dahke vuođu diehtoaddiid válljemii guorahallama boahtte lávkái, mii lei bovdet birasterapevttaid, dain ásahusain main lei vásáhus mánáiguin geain lei sámi gullevašvuohta, kvalitatiiva jearahallamiidda. Kvantitatiiva guorahallan čájehii ahte ásahusain ledje unnán vásáhusat mánáiguin geain lei sámi gullevašvuohta ja danin mearrideimmet bovdet buot guoktenuppelohkái fuolahusásahusa kvalitatiiva jearahallamiidda. Okta ásahus ii sáhttán searvat kapasitehta geažil. Eará ásahusas eai lohkan iežaset sáhttit searvat guorahallamii go sis eai lean vásáhusat maid atne áššáigullevažžan, ja guokte jođiheaddji jearaiga bargiin, muhto eaba ožžon ovttage searvat. Čieža ásahusjođiheaddji eai vástidan min gažaldahkii. Oačču imet positiivvalaš vástádusa priváhta ásahusas ja čađaheimmet jearahallama guvttiin birasterapevttain dán fuolahusásahusas. Aniimet jearahallanbagadusa sihkkarastit ahte guovddáš fáttát guoskkahuvvojedje, seammás go diehtoaddit beasaiga čiekŋudit iežaska vásáhusaid ja reflekšuvnnaid. Jearahallamat adde midjiide vejolašvuođa guorahallat fáttáid mat bohte ovdan jearahallaniskkadeamis jođiheddjiiguin ja jearahallamiin Bufetat:in, NASÁG:in ja Stáhtahálddašeddjiin. Oppalaš čohkkejuvvon dáhtamateriálas identifiseriimet golbma guovddáš váldofáttá mat leat (1) lohkováili ja váilevaš systematihkka, (2) gelbbolašvuođa mearkkašupmi ja (3) jearahallamiid mearkkašupmi.

1.7 Gávdnosat ja analysa

1.7.1 Lohkováili ja váilevaš systematihkka: sámi mánát oaidnemeahttumin vuogádaga geažil

Jearahallaniskkadeamis ja jearahallamis Bufetat sisaváldinovttadagain guorahalaimet registrerejedje go ásahusat čearddalašvuođa ja ožžo go dieđuid čearddalaš gullevašvuođas ovdal sisafárrema. Guđas gávcci vástideaddjis vástidedje ahte sii registrerejit čearddalašvuođa iežaset fágavuogádagaide. Dat seamma guhtta vástidedje ahte sii ožžo daid dieđuid ovdal sisafárrema. Ásahusat raporterejedje ahte guokte máná sámi gullevašvuođain leigga orron fuolahusásahusain davvi regiovnnas áigodagas 2024-2025. Bufetat sisaváldinovttadat ii lean registreren ovttage máná geas lei sámi gullevašvuohta seamma áigodagas ja deattuha ahte dat ii dárbbaš mearkkašit ahte mánát geain lea sámi

gullevašvuohta eai orron ásahusain, muhto ahte gullevašvuođa soite váilevaččat kárten dahje registreren.

Bufetat sisaváldinovttadaga dieđus registrerejedje sámi gullevašvuođa ásahussaji ohcamis jus mánná dahje bearaš anii gullevašvuođa áššáigullevažžan, ja jus gielddalaš mánáidsuodjalusbálvalus diđii dan birra. Registreren sorjá dasto bearraša iežas gaskkusteamis ja mánáidsuodjalusbálvalusa dieđus ja árvvoštallamis. Dáhtaváili lea danne iešalddis guovddáš gávnnus: Go sámi gullevašvuohta ii kártejuvvo ja registrerejuvvo vuogádatlaččat, de dat iige laktás ásahusválljema, láhčima iige práksisa ovdánahttima máhttovuđđui.

Bufetat gulahallanossodat dieđihii ahte sin vuogádagain leat eanet mánát registrerejuvvon sámi gullevašvuođain go maid ásahusat ja sisaváldinovttadat raporterejedje min iskkadeamis. Logut rievddadit dan mielde guđe ovttadat dieđiha, mii čájeha váilevaš oktiiheiveheami ja systematihka registrerenpráksisis.

Tabealla 3: Lohku sámi mánáin registrerejuvvon fuolahusásahusaid iešguđet ovttadagain jagiin 2024 ja 2025

Ásahus/ovttadat	Sámi mánáid lohku
Ásahusat	2
Sisaváldinovttadat	0
Gulahallanossodat	5

Ásahusat dieđihedje ahte ledje guokte máná sámi gullevašvuođain stáhtalaš ásahusain ja ii oktage priváhta, ideála dahje gielddalaš ásahusain, sisaváldinovttadagas ii lean oktage registrerejuvvon, dan botta go Bufetat gulahallanossodat dieđihii guokte máná sámi gullevašvuođain stáhtalaš ásahusain ja golbmasa priváhta, ideála dahje gielddalaš ásahusain áigodagas 2024-2025.

Moanat čielggadeamit leat čalmmustahttán ahte ii leat leamaš diehtu das man galle sámi máná leat almmolaš fuolahusas (Saus et al., 2018; NOU 2023:24; NOU 2016:18). Guorahallama gávdnosiid vuođul orro dát bistevaš struktuvrralaš váttisvuohtan. Lohkováili ja erohus loguin sáhttá ipmirduvvot historjjálaš čiehkama joatkkan, mas sámi mánáid gillii ja kultuvrii ii addo čielga sadji vuogádagas, nugo maiddái Duohtavuođa- ja soabadankommišuvdna (2023) duođašta. Dát lokte vuđolaš jearaldaga das, mii dáhpáhuvvá sámi mánáid vuoigatvuođaiguin go sii eai registrerejuvvo vuogádagaide. Vuogádatlaš registrerema haga lea váttis ovdánahttit mearrediđolaš doaibmabijuid ja sihkkarastit ahte mánáid vuoigatvuođat vuhtiiváldojuvvojit duohtadilis.

Ovddasvástádus kártet sámi mánáid gullevašvuođa lea gitta mánáidsuodjaluslágas (2021) § 1-8. Guorahallan čájehii ahte duohtadilis ásahusat luhttet ahte diehtu čearddalašvuođas lea kártejuvvon Bufetat sisaváldinjearahallamis, ja Bufetat luohttá ahte mánáidsuodjalusbálvalusat leat kárten čearddalašvuođa. Orro leahkime nu ahte váilevaš systematihkka kártemis sáhttá dagahit ahte diehtu jávká. Sámi gullevašvuođa kárten sáhttá gahččat moanat dásiid gaskii vuogádagas jus dain sierranas aktevrrain váilu gelbbolašvuohta, reaiddut ja rutiinnat.

Vai čearddalašvuohta galgá registrerejuvvot de lea Bufetat sisaváldinovttadaga oaivilis eaktun ahte mánná ieš dahje bearaš galgá atnit dan áššáigullevažžan. Diehtu čearddalašvuođas sáhttá jávkat jus dat ii dihtoáššin loktejuvvo čoahkkimiin. Dás gávdnat ahte práksisiin lea erohus. Muhtimat

atnet máná ja váhnema raporterema vuođđun kultuvrra registrerema dehálašvuhtii. Earát registrere sámi kultuvrralaš gullevašvuođa dainna jurdagiin ahte vaikko dat ii definerejuvvo dehálažžan dál, de sáhttá dát vásáhus rievdat ja de adnojuvvo dehálažžan ahte kultuvrralaš gullevašvuohta lea registrerejuvvon, vai sii geat galget čuovvulit máná leat diđolaččat dan ektui. Guorahallamis ovdanbođii ahte Bufetat vuordá ahte mánáidsuodjalusbálvalus lea kárten máná čearddalašvuođa ovdal ásahussaji bivdima, ja čujuhuvvui dasa ahte sisaváldinskovvái sáhttá čállit ahte mánás lea sámi gullevašvuohta, muhto ahte dat ferte celkojuvvot leat dehálaš mánnái das ja dalle. Dasa lassin ovdanbođii ahte birasbargit ásahusain sáhttet beasset diehtit máná sámi gullevašvuođa maŋŋel sisafárrema ja registreret dan iežaset vuogádahkii mii ii dieđihuvvo Bufetat:i. Dát sáhttá čujuhit ahte gávdnojit vuogádatlaš rutiinnat identifiseret mánáid sámi gullevašvuođa. Seammás sáhttá práksis rievddadit, juoga mii sáhttá leat čadnon dasa movt mánáidsuodjalus guovdilastá ja deattuha čearddalaš ja kultuvrralaš gullevašvuođa. Dán sáhttá fas oaidnit dan kultur- ja eamiálbmotgelbbolašvuođa čuovggas mii mánáidsuodjalusas lea vuođđun. Jus čearddalašvuohta ja kultuvrralaš gullevašvuohta ii árvvoštallojuvvo mearrideaddjin máná buorrin, de sáhttá eret vuoruhuvvot eará árvvoštallamiid dihte mat navdojuvvojit deháleabbon dalá dásis áššis. Go geahčča dán mánáidsuodjaluslága (2021) § 1-8 ektui, gos čielgasit ovdanboahtá ahte sámi mánáid duogáš galgá vuhtiiváldojuvvot visot dásiin áššis, de ii leat dát práksis dohkálaš.

Go mánná orru ásahusas, de lea stáhtahálddašeaddji guovddážis sihkkarastime ahte máná vuoigatvuođat fuolahuvvojit. Stáhtahálddašeaddji dieđihii ahte sáhttá leat váttis identifiseret sámi mánáid, erenoamážit jus mánás ii leat dábálaš sámi namma dahje jus váhnemat eai muital sámi gullevašvuođa birra. Stáhtahálddašeaddji muitalii ahte bearráigeahčus ásahusain jerret sii seamma jearaldaga buot mánáin, ahte vásihit go ahte besset eallit iežaset kultuvrralaš gullevašvuođa mielde. Sii čilgejedje jearaldagaid main lea sáhka ožžot go mánát vejolašvuođa atnit gielaset nu go háliidit ja vásihit go ahte sin kultuvra vuhtiiváldojuvvo. Muhtomin vásihit ahte mánát sámi gullevašvuođain identifiserejuvvojit dáin ságastallamiin.

Dalle go mii čađaheimmet guorahallama ledje muhtin ásahusat mat ledje ođasmahttán ásahusplánaideaset vai čuvvo č. 3.3 Bufdir ásahusmálas (j.h.) kultursensitivitehta birra. Dáin gávnnaimet čilgehusaid movt sáhttet beaivválaš doaimmas vuhtiiváldit mánáid geain lea sámi gullevašvuohta ja movt ásahusat sáhttet láhčit dili giellaoahpahussii ja kulturvásáhusaide. Viidáseappot čujuhuvvui movt ásahusat barget loktet bargiid gelbbolašvuođa. Lea goitge dehálaš deattuhit ahte visot ásahusat, maiddái ovdal láhkarievdadeami, ledje čalmmustahttán ásahusplánaineaset ahte sis lei kultursensitiiva lahkoneapmi oppalaččat, muhto sámi mánáid erenoamáš vuoigatvuođat eai lean sierra válddahallojuvvon.

Ii oktage ásahus dieđihan ahte sii leat ráhkadan ođđa njuolggadusaid dahje rutiinnaid maŋŋel go ođđa mánáidsuodjalusláhka bođii. Visot ásahusat čujuhedje dasa ahte sii álo leat bargan ovttaskas mánnái buorrin ja ahte dát ii leat rievdan maŋŋel go ođđa láhka lea boahtán. Bufetat, sisaváldinovttadat, čujuhii ahte

gillii lea lassánan beroštupmi váibmogiela (NOU 2016:16) čalmmustahttimiin ja ahte bearašráđđi ja mielváikkuheapmi leat dehálaččat kultuvrralaš gullevašvuođa oainnusin dahkamis. Sihke ásahusat ja Bufetat dieđihit ahte sámi mánáid vuoigatvuođat ja dárbbut vuhtiiváldojuvvojit jus mánná geas lea sámi gullevašvuohta fárre ásahussii. Mii dulkot dan nu ahte mánáid, geain lea sámi gullevašvuohta, vuoigatvuođaid áimmahuššan ii leat doarvái institušonaliserejuvvon. Go ásahusat eai eksplisihtta fátmmas sámi perspektiivvaid dábálaš doibmii, de individualiserejuvvo vuoigatvuođaid áimmahuššan ja čadno ovttaskas mánnái gii fárre ásahussii. Dát čájeha čilge gaskka gaskal lágaid ja práksisa, nugo Duohtavuođa- ja soabadankommišuvdna čilge implementerengaskka (SFK, 2023, s. 636). Vaikko leat čilge juridihkalaš láidestusat ahte sámi mánáid vuoigatvuođaid galgá áimmahuššat, gč. mánáidsuodjaluslágas (2021) § 1-8, de sáhttá orrut nu ahte práksis lea ahte sámi mánáid vuoigatvuođat vuhtiiváldojuvvojit jus mánná ieš, dahje su ovddasteaddjit, cealká dan dehálažžan.

Min gávnnus váilevaš institušonaliseremis práksisis mii áimmahušší sámi mánáid vuoigatvuođaid oktiivástida ovdalaš guorahallamiid gávdnosiiguin (Saus et al., 2018), mii čujuha ahte lea dárbu vuogádatlaš oahpahussii ja struktuvrraide sámi mánáid vuoigatvuođaid áimmahuššama váste ásahusain. Dehálaš jearaldat lea manin eat leat joavdan guhklelii dáinna ovdánahttinbargguin.

1.7.2 Gáibádus gelbbolašvuhtii, muhto ii gelbbolašvuohta gáibádussan

Guorahallamis ovdanboahtá ahte eai leat gáibádusat gelbbolašvuhtii sámegielas ja kultuvrras fuolahusásahusaid virgáibidjamiin. Ollu ásahusat dieđihedje ahte sis leat bargit geain lea sámi giellagelbbolašvuohta ja sii atne dan nannodahkan ásahussii. Seammás dieđihedje visot ásahusat ahte sis eai lean bargit geain lei sámi kulturgelbbolašvuohta. Soapmásiin lei sámegiella eatnigiellan ja ledje bajášša ddan sámi kultuvrras, earát ledje oahppan sámegiela rávisolmmožin ja ledje bajášša ddan dáčča kultuvrrain. Hansen & Skaar (2021) ovdandoallaba giela, kultuvrra ja dohkkeheami mearkkašumi sámi mánáid dearvvašvuhtii ja ovdáneapmái. Soai cuigeba ahte váilevaš gelbbolašvuohta sáhttá dagahit ahte mánáid dárbbut eai fuomášuvvo, ja sáhttá šaddat váttis heivehit doaibmabijuid.

Tabealla 4: Sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta ásahusain

Jearaldat	Juo	Ii
Bargit geat sámástit	6	2
Gáibádus ahte leat bargit geain lea sámegielas gelbbolašvuohta	0	8
Bargit geain lea sámi kultuvrras gelbbolašvuohta	0	8
Gáibádus ahte leat bargit geain lea sámi kultuvrras gelbbolašvuohta	0	8
Lea go ásahus maŋemus guovtti jagis rievdadan dahje ásahan ođđa njuolggadusaid ja/dahje bargovugiid čadnon sámi mánáid giella- ja kulturvuoigatvuođaide?	0	8

Bufetat:i lea ásahuvvon nationála joavku mii bargá stáhtalaš fuollaruovttuiguin sihkkarastit kultursensitiiva lahkoneami go mánná sirdojuvvo fuollaruktui. Jearahallamis Bufetat:in bođii ovdan ahte joavku lea erenoamážit čalmmustahttán minoritehtaid mat bohtet eará riikkain ja báhtareddjiid, go dasa lea leamaš stuorámus dárbu maŋemus jagiid. Gávdnosiin ovdanbođii ahte sámi dilálašvuođain ii lean olus sáhka ja ahte sámi mánáid erenoamáš rievttit unnán čalmmustahttojuvvojedje. Celkojuvvui ahte vásihit váddáseabbon bargat sámi mánáiguin go eará riikkaid minoritehtaiguin, ja ahte dás sáhttá leat sáhka dáruiduhttinproseassas. Joavku ovttasbargá SANÁG:in, muhto ovttasbargu ii leat nu ollu iige systematiserejuvvon danin go vuogádahkii leat registrerejuvvon unnán mánát geain lea sámi gullevašvuohta. Seammás deattuhit ahte kultursensitiiva lahkoneapmi ja gelbbolašvuohta máŋggakultuvrralaš dárbbuin fátmmasta maiddái sámi mánáid. Joavku bargá stáhtalaš fuollaruovttuiguin ja vástideaddji ii gávdno ásahusaide. Vurdojuvvo ahte ásahusat fuolahit visot mánáid ja ahte dain lea lahkoneapmi mii vuhtiiváldá sámi identitehta ja kultuvrralaš gullevašvuođa. Dat sáhttá leat hástaleaddji dilis mas kárten ii leat vuogádatlaččat čađahuvvon, nugo gávdnat min guorahallamis. Jus mánná ii leat registrerejuvvon sámi gullevašvuođain de sáhttet šaddat váikkuhusat doaibmabijuid välljemii, heiveheapmái ja čuovvuleami kvalitehtii.

Gávdnosat čájehit ahte kultursensitivitehta čalmmustahttojuvvo eanet barggus minoritehtajoavkkuiguin ja báhtareddjiiguin. Dat sáhttá ipmirduvvot muhtinlágan čiegadeapmin, go sámi perspektiivvat unnit leat integrerejuvvon mánáidsuodjalusa gelbbolašvuođaovdáneapmái, man sivvan sáhttá leat ahte mánáidsuodjalusásahusaid statistihkain leat unnán mánát geain lea sámi gullevašvuohta. Dáruiduhttinpolitihkka báidná ain go lea erohus movt mánáid geain lea sámi gullevašvuohta registrerejit ásahusain, ja go eai leat gelbbolašvuođagáibádusat čadnon sámegillii ja -kultuvrii, ja go leat váilevaš sámi perspektiivvat oahpuin. Dás ovdanboahtá čielgasit implementerengaska nugo Duohtavuođa- ja soabadankommišuvdna (2023, s. 636) lea válddahallan. Go gelbbolašvuohta lea sahtedohko ja sorjavaš ovttaskas olbmuin, nugo ovdanboahtá ásahussuorggis, de sáhttá kvaliteahtta fálaldagain mánáide rievddadit.

Juoga mii čađat oidno gávdnosiin lea ahte dat mii gohčoduvvo kultursensitiiva práksisin ii vealttakeahttá leat doarvái áimmahuššat sámi mánáid vuoigatvuođaid. Jávo (2010) čilge kultursensitivitehta vuđolaš ámmátgelbbolašvuohtan mas birasterapevta galgá ipmirdit máná su kultuvrra vuođul ja heivehit deaivvadeami dasa. Dán oktavuođas sáhttá dat mearkkašit ahte fállá dieđuid máná gillii dahje vuhtiiváldá oskkoldatlaš ja kultuvrralaš práksisiid go mánná orru ásahusas. Gávdnosat čujuhit ahte dakkár ipmárdus sáhttá šaddat bajilduslaš go deaivvada mánáiguin geain lea sámi gullevašvuohta. Go jearaldat giela ja kultuvrra birra dahkko áššáigullevažžan easka jus mánná ieš jearrá daid, de eaktuda dat ahte mánná sihke identifisere iežas sápmelažžan ja dovdá oadjebassan muitalit dan, juoga mii ii leat diehttelas dáruiduhttima historjjá ja dálá váikkuhusaid geažil. Dát cuige eanet vuđolaš hástalussii: Ahte práksis unnán vuhtiiváldá daid historjjálaš vásáhusaid mat leat báidnan

gaskavuođaid gaskal sámi birrasiid ja almmolaš bálvalusaid. Dáruiduhttinpolitihkas ii leat leamaš sáhka dušše giela ja kultuvrra manaheamis, muhto maiddái ahte luohttevašvuohta, gullevašvuohta ja vuoigatvuohta defineret iežas identitehta lea jávkan. Go dát vásáhusat eai aktiivvalaččat dohkkehuvvo ja guovdilastojuvvo, de sáhttá práksis leat veahkkin viidásetfievrredeamen čiehkanvugiid. Kulturrefleksivitehta sáhttá leat buorre lassi kultursensitivitehtii. Kulturrefleksivitehtas lea sáhka movt olmmoš ipmirda iežas go deaivvada nuppiin. Dat sáhttá ipmirduvvot kritihkalaš reflekšuvnna joatkkan sosiálalaš barggus (Fook, 2016), mas ii guovdilaste dušše iežas daguid, muhto movt ámmátlaš ieš lea oassin iešguđet struktuvrrain mat leat hábmejuvvon sihke historjjálaš ja servodatlaš fápmooktavuođain. Go suokkardallá dáruiduhttima historjjálaš ja dálá proseassaid, de sáhttet dán váikkuhusat čalmmustahttojuvvot ja leat veahkkin diđolažžan dahkame bargiid. Dán oktavuođas lea de sáhka leat diđolaš go ovddasta eanetlohkoálbmoga kultuvrra, ja movt eanetlohkoálbmot maiddái lea báidnojuvvon dáruiduhttinpolitihkas, erenoamážit Davvi-Norggas.

Kulturrefleksiivvalaš lahkoneapmi eaktuda ahte ovddasvástádus ii dodjaluvvo ovttaskas bargái. Institušonaliserejuvvon modellii lea dárbu, mii sihkkarastá ahte gelbbolašvuohta sámi giela, kultuvrra, historjjá ja vuoigatvuođaid birra integrerejuvvo ásahusa práksisii. Kulturrefleksivitehta sáhttá veahkehit bargiid guorahallat iežaset ipmárdusaid, práksisiid ja vejolaš eanetlohkoperspektiivva geardduheami. Bargit seađáše oažžut jeavddalaččat oahpahusa ja fágalaš bagadusa sámi historjjá, dáruiduhttima, dálá sámi dilálašvuođaid, giela ja vuoigatvuođaid birra ja dat galgá leat oassin ásahusa oahpahusplánas. Dakkár lahkoneapmi mielddisbuktá nu maiddái rievdama individualiserejuvvon ja persovdnii čadnon gelbbolašvuođas institušonaliserejuvvon gelbbolašvuhtii. Ulbmilin lea ahte mánáid, geain lea sámi gullevašvuohta, giella- ja kulturvuoigatvuođaid áimmahuššan ii galgga leat sorjavaš ovttaskas bargi máhtus dahje beroštumis, muhto sajáiduvvan mánáidsuodjalusásahusa struktuvrii, práksisii ja ovddasvástádussii.

Guorahallan čájeha ahte mánáid sámi gullevašvuohta muhtomin gulustuvvá maŋŋel go lea orrugoahtán ásahusas, dávjá oktavuođahuksema ja ságastallamiid bokte máná duogáža birra ja reflekšuvnnain bearašdili birra. Stáhtahálddašeaddji čuoččuhii jearahallamis minguin ahte sis leat buorit rutiinnat kártet mánáid vásáhusaid das movt sin giella ja kultuvra vuhtiiváldojuvvo ásahusas. Stáhtahálddašeaddjis leat guokte bearráigeahčča jagis fuolahusásahusain ja ovdal galledeami addojuvvo diehtu nuoraide ahte sii háliidit ságastallamiid. Nuorat mearridit ieža háliidit go deaivvadit stáhtahálddašeddjiin. Čilgejuvvo ahte sámi mánáid kultuvrralaš gullevašvuohta sáhttá identifiserejuvvot dáid ságastallamiid bokte vaikko dat ii leat registrerejuvvon go fárrii sisa.

Gávnnus čalmmustahttá gelbbolašvuođa mearkkašumi ásahusain ja rutiinnaid kártemis ovdal sisafárreme, muhto maiddái maŋŋil go mánná lea fárren sisa. Luohttámuša ja oadjebasvuođa bokte sáhttet mánát eanet dovddastit beliid iežaset identitehtas ja duogážis mat eai álo ovdanboađe formála kártemiin ovdal sisafárrema. Gelbbolašvuohta šaddá dainna lágiin dehálažžan sámi mánáid

vuoigatvuođaid áimmahuššamis ásahusas. Gávdnat guorahallamis ahte dalle go vuogádat ii fuobmá sámi identitehta, dalle šaddá ásahusa ja olmmošlaš oktavuođaid bargun dahkat dan. Kultuvrra sáhttá ipmirdit gulahallama eaktun, danin go dat addá olbmuide oktasaš referánsarámmaid, symbolaid ja dulkonvugiid mat dahket vejolažžan ipmirdit nubbi nuppi (Eriksen & Sajjad, 2020). Danin lea kulturgelbbolašvuohta dehálaš ásahusain. Dan haga sáhttá šaddat soaittáhagas nagodit go birasterapevttat ipmirdit ja čuovvulit kultuvrralaš dovddahemiid.

1.7.3 Jearahallamat mat almmostahttet maid vuogádat árrá jávkkohahkii

Jearahallamiin fuomášedje dát iešguđet ovttadagat iežaset vuogádagain ja bargovugiin beliid mat leat jávkkohagas. Jearahallamiid bokte oainnusmahttojuvvui movt sámi mánáid giella, kultuvra ja identitehta dávjá dahkkojuvvo oaidnemeahttumin, ii vealttakeahttá dihtomielalaš válljejupmin, muhto struktuvrralaš dilálašvuođaid, historjjálaš proseassaid ja váilevaš vuogádatlašvuođa dihte.

Ovdamearkan dasa lea go mánát fárrejit mánáidsuodjalusásahussii. Dalle ožžot visot mánát čálalaš dieđu stáhtahálddašeaddjis dárogillii sin vuoigatvuođaid birra. Jearahallamis suokkardalai stáhtahálddašeaddji ovddasteaddji ahte dát seađášii leat sihke sámegilli ja dárogillii, erenoamážis davvi regiovnnas. Práksis odne lea ahte sii jerret sámi mánáin háliidit go dieđu sámegillii, ja diehtoaddi dieđus ii lean oktage mánná háliidan dan. Dakkár ovttalágan meannudeapmi sáhttá ipmirduvvot nu ahte visot mánát ožžot seamma dieđu, muhto ahte duohta dásseárvu maiddái mearkkaša ahte diehtu lea heivehuvvon máná gillii, kultuvrii ja eavttuide almmá ahte dan birra jerrojuvvo. Go dárogiella doaibmá standárdan de sáhttá diekkár jearaldat muitalit ahte sámegiella lea muhtun lágan spiehkasteapmi dahje lasáhus, baicca go dásseárvosaš giella. Práksisa sáhttá danin digaštallat dan čuovggas movt dáruiduhttinpolitihkka ain sáhttá báidnit mánáid giellaválljema ja vuordámušaid das makkár vuoigatvuođaid ábuhit gáibidit.

Eará ovdamearka mii ovdanbođii jearahallamis ovtta ásahusa birasterapevttaiguin lei ahte sis eai lean sámi dáidagat eaige symbolat ásahusas. Birasterapevttat smiehtadedje dan birra maid institušuvdna ruoktun ovddastii, ja jearahallamis bođii ovdan ahte sii háliidedje guokte fágaovddasvástideaddji sámi áššiide sin ásahussii, seamma ládje go sis lei "Trygghet og sikkerhet" (oadjebasvuođa ja sihkarvuođa) várás. "Trygghet og sikkerhet" lea geatnegahtton vuođđooahpahus, gálggaid hárjehallan ja bajásdoallanhárjehallan go lea sáhka oadjebasvuođas, riidogieđahallamis ja mánáid vuoigatvuođain mánáidsuodjalusásahusain (Bufdir, j.h.). Sii háliidedje ovddasvástádusa formaliserema vai mánát geain lea sámi gullevašvuohta galget sáhttit dovdát, čalmmustahttit ja áimmahuššat iežaset duogáža, kultuvrraset ja gielaset ja oažžut buoret vejolašvuođaid oahpásmuvvat ja ovddidit identitehtaset. Dasa lassin sáhttá diekkár guovdilastin leat veahkkin muitaleame ja dohkkeheame sámi historjjá visot mánáide geat orrot ásahusas.

Goalmmát ovdamearka mii loktejuvvui jearahallamis NASÁG:in lei ahte sámi perspektiivvat váilot ollu sihke oahpuin

ja fágagirjjálašvuođas. Láhkaásahusat *Forskrift om nasjonal retningslinje for sosionomutdanningen* (2025) ja *forskrift om nasjonal retningslinje for barnevernspedagogutdanningen* (2025) sisttisdollet čilgehusaid oahppojoksosiin main eksplisihtalaččat lea sáhka sápmelaččain ja eamiálbmogiin. Dearvvašvuođa- ja sosiálafágaoahpuid njuolggadusaid (RETHOS) bokte leat oahppojoksosat mearriduvvon ja galget sihkkarastit ahte oahpahusásahusat oahpuin fátmmastit máhtu sámi dilálašvuođaid ja eamiálbmotperspektiivvaid birra. Danin ii leat ovttaskas ásahusaid duohken mearridit galget go fáttát leat oassin oahpahusas. Seammás gávdnojit moanat oahppojovssusčilgehusat mat sáhttet ipmirduvvot áššáigullevažžan sámi perspektiivvaide ja eamiálbmotperspektiivvaide, muhto main doahpagat "sápmelaččat" ja "eamiálbmogat" eai leat sátnáduvvon. Dat guoská ovdamearkka dihte oahppojoksosiidda čadnon bearašoktavuođaide, kultuvrii, máŋggabealatvuhtii, gulahallamii, marginaliseremii ja dásseárvosaš bálvalusaide. Go sámi ja eamiálbmogiidda guoski dimenšuvdna ii boađe čielgasit ovdan, de sáhttá leat stuorát vejolašvuohta báikkálaččat dulkot movt oahppanjoksosat konkretiserejuvvojit fágaplánain ja oahpahusas. Dat fas sáhttá dagahit erohusaid gaskal oahppoásahusaid dan ektui man čielgasit ja ollu sámi- ja eamiálbmotperspektiivvat integrerejuvvojit dáidda osiide oahpus.

Jearahallamiin ovdanbođii váilevaš diehtu das makkár resurssat ja máhttobirrasat gávdnojit mánáidsuodjalusa bargiide. Dat sáhttá laktojuvvon resursavátnái gealbobirrasiin, nugo NASÁG:s. Go bargiin ii leat doarvái máhttu identifiseret ja čuovvulit sámi mánáid dárbbuid, de sáhttá dat leat mielde bisuheamen daid hástalusaid mat bohte ovdan gávdnosiin. Gáržžes ipmárdus kultursensitiiva práksisis sáhttá leat váilevaš go deaivvada mánáiguin geain lea sámi gullevašvuohta. Go heiveheami vuođđun leat čielgasit ovddiduvvon dárbbut ja historjjálaš vásáhusat ja dáruiduhttima maŋŋeváikkuhusat eai aktiivvalaččat vuhtiiváldojuvvo, de báhcet ollu mánát geain lea sámi gullevašvuohta ain oaidnemeahttumin.

Bealli maid ollu diehtoaddit čalmmustahtte lei ahte vuogádat ii vel ge vuhtiiváldde dáruiduhttinproseassa. Dan sáhttá ipmirdit nu ahte sámi mánát ain ožžot seamma fálaldaga go dáčča mánát ja dainna lágiin joatká ásahusmánáidsuodjalus dáruiduhttinproseassa. Eará bealli sáhttá leat ahte vuogádat ii vuhtiiváldde dahje das váilu máhttu váilevaš luohttámušas mii sámi bearrašiin lea norgalaš vuogádahkii, ja váikkuhusain mat dan čuvvot. Jearahallamiin ovdanbođii dát eanet váibmošuohkanassan go oaidnemeahttun ášši almmusteapmin. Dán ledje diehtán ja lea leamaš guhká.

Go dát perspektiivvat loktejuvvojedje, de ledje jearahallamat veahkkin lasiheame suokkardallama iežaset práksisiid birra, erenoamážit čadnon dasa movt kultuvrra čalmmustahttin, kárten, ovddasvástádus ja čuovvuleapmi buori muddui lea reaktiiva. Vásiheimmet ahte oallugat sis geain jearahalaimet suokkardalle jearahallamiin ja fuobmájedje lahkonanvugiid maid eai lean ovdal jurddašan. Sii čájehedje kultursensitivitehta lassin kulturrefleksivitehtii. Dán oktavuođas ipmirdit

ahte diehtoaddit ipmirdit movt vuogádat (sii ieža) leat deaivvadettiin mánáiguin main lea sámi gullevašvuohta (earáiguin) ja ahte das lea dakkaviđe váikkuhus práksisii.

Jearahallamiin čalmmustahtte ahte dárbbašuvvo eanet proaktiivvalaš, relašuvnnalaš ja refleksiivvalaš lahkoneapmi, mas kultuvra ja identitehta ii leat sorjavaš das ahte mánná ieš muitala dárbbuid birra, muhto integrerejuvvo lunddolaš ja oktilaš oassin barggus. Dáinna lágiin eai doaibman jearahallamat dušše dálá práksisa kártemin, muhto maiddái oahppama ja ovdáneami vuođđun, čujuhettiin dasa ahte mánáidsuodjalusas dárbbašuvvo eanet gelbbolašvuohta, buoret vuogádagat ja eanet ollislaš ipmárdus dárbbuin mánáid hárrái geain lea sámi gullevašvuohta.

Jearahallamiid bokte albmanahtte diehtoaddit sávaldaga buoridit práksisa. Duohtavuođa- ja soabadankommišuvdna (2023) váillaha mánáidsuodjalusa mii ii bargga dušše čielga dárbbuiguin, muhto mii aktiivvalaččat bargá máhcahit luohttámuša ja sihkkarastit ahte bálvalusat leat kultuvrralaččat heivehuvvon ovttaskas bearrašiidda ja ovttaskas mánnái. Jus dan galgá sáhttit duohtandahkat, de fertejit nationála ja regionála stivren- ja kvalitehtasihkkarastin vuogádagat operationaliseret sámi mánáid láhkageatnegahttojuvvon vuoigatvuođaid. Dat gáibida eanet resurssaid, vuogádatlaš rutiinnaid ja gelbbolašvuođagáibádusaid mánáidsuodjalusásahusaide.

1.8 Čoahkkáigeassu ja implikašuvnnat práksisii

Artihkkalis leat guorahallan guokte dutkanjearaldaga maid vuolábealde čoahkkáigeassit.

1; Man ollu mánát, geain lea sámi gullevašvuohta, leat registrerejuvvon fuolahusásahusaide?

Gávdnosat čájehit ahte leat unnán mánát, geain lea sámi gullevašvuohta, registrerejuvvon fuolahusásahusaide davvi regiovnnas. Registrerejuvvon logut rievddadit ásahusaid ja Bufetat iešguđet ovttadagaid gaskkas. Guorahallan dasto ii atte vuođu dadjat man galle máná, geain lea sámi gullevašvuohta, leat duođain orron ásahusain áigodagas. Rievddadeaddji logut leat goitge guovddáš gávnnusin, dat oainnusmahttet váilevaš systematihka kártemis, registreremis ja diehtojođus. Sámi gullevašvuođa registrerema eaktun ii galggašii leat ahte mánná dahje váhnemat deattuhit gullevašvuođa dehálažžan registrerenáiggis. Giela, kultuvrra ja identitehta mearkkašupmi sáhttá rievdadit áiggiin ja áššáigullevaš dieđut seađáše danin kártejuvvot ja dokumenterejuvvot dakkár vugiin mii vuhtiiváldá máná mielváikkuheami ja personsuodjalusa.

Skovis, mii adnojuvvo ásahussaji ohcamis, sáhttá registreret ollu čearddalaš gullevašvuođaid. Dát vejolašvuohta galggašii adnot eanet vuogádatlaččat, earet eará danin go mánáin sáhttá leat sihke sámi ja dáčča čearddalaš gullevašvuohta. Gielddalaš mánáidsuodjalusbálvalusas lea guovddáš ovddasvástádus álgokártemis, muhto Bufetat:s ja ásahusain galggaše maid leat rutiinnat mat

dahket vejolažžan lasihit ja rievdadit dieđuid olles ásahusmannolagas.

2: Movt lea sin vuoigatvuođaid ja dárbbuid áimmahuššan institušonaliserejuvvon ođđa mánáidsuodjaluslága (2021) § 1-8 mielde?

Diehtoaddit muitaledje ahte dovde lágaid ja geatnegasvuođa áimmahuššat sámi mánáid erenoamáš vuoigatvuođaid. Gávdnosat čájehit aŋkke ahte čielgaseappot rutiinnat, eanet gelbbolašvuohta ja čielgaseappot ovddasvástádusbidjan dárbbašuvvo.

Go váilot formálalaš gelbbolašvuođagáibádusat mat čatnasit sámi gillii, kultuvrii ja historjái, de sáhttá dat hedjonahttit ásahusaid eavttuid vuhtiiváldit mánáid vuoigatvuođaid. Danin lea dárbu nannet sámi perspektiivvaid vuođđooahpuin, ásahit systemáhtalaš oahpu ovdal ja barggadettiin ásahusas ja ovddidit relevánta joatkka- ja lasseoahppofálaldagaid.

Dárbbašuvvo eanet dutkan ja fágagirjjálašvuohta mánáid birra geain lea sámi gullevašvuohta ásahusmánáidsuodjalusas. Nu guhká go mánát geain lea sámi gullevašvuohta bissot oaidnemeahttumin statistihkain ja práksisis, de lea riska ahte mánáidsuodjalus viidáseappot fievrrida struktuvrraid mat historjjálaččat lea dagahan marginaliserema ja dáruiduhttima. Oainnusmahttimis ii leat dasto dušše sáhka registreremis ja rutiinnain, muhto maiddái dohkkeheamis, luohttámušas ja vuoiggalašvuođas.

Guorahallan čájeha ahte váldohástalussan ii leat ahte váilot vuoigatvuođat, muhto struktuvrralaš hehttehusat, resursafidnen ja váilevaš institušonaliserejuvvon práksisat mat sihkkarastet ahte vuoigatvuođat duohtandahkkojuvvojit mánáid árgabeaivvis. Vai nannet sámi mánáid vuoigatvuođaid áimmahuššama fuolahusásahusain ávžžuhit mii čuovvovaš doaimmaid:

1.9 Neavvagat:

- **Sámi gullevašvuođa vuogádatlaš registreren ja kárten.**
- Čearddalaš gullevašvuohta galgá registrerejuvvot ja dan mearkkašupmi máná identitehtii, vuoigatvuođaide ja dárbbuide galgá biddjojuvvot vuođđun.
- Vejolašvuohta registreret eanet kultuvrralaš dahje čearddalaš gullevašvuođaid galgá geavahuvvot.
- Ođđa dieđut sámi gullevašvuođas galget registrerejuvvot ja galgá sihkkarastojuvvot ahte dát ovdanbohtet statistihkas.
- **Nannet gelbbolašvuođa čadnon sámi gillii, kultuvrii ja historjjálaš ipmárdussii.**
- Kulturrefleksivitehta lahkoneapmin vuhtiiváldit dáruiduhttinpolitihka historjjálaš ja dálá proseassaid.
- Ferte ovdánahttojuvvot eanet dutkan ja fágagirjjálašvuohta mánáid birra geain lea sámi gullevašvuohta ásahusmánáidsuodjalusas.
- Gealbogáibádusat bargiide: Ásahusain ferte leat vejolašvuohta fidnet gelbbolašvuođa sámi gielas, kultuvrras, servodateallimis ja dáruiduhttinpolitihkas.
- Ferte árvvoštallat ásahit formála gealbogáibádusaid virgáibidjamii
- Vuogádatlaš oahpahus, joatkka- ja lasseoahput.
- **Ovddasvástádusa institušonaliseren**
- Ovdánahttit rutiinnaid ja reaidduid mat sihkkarastet ahte sámi perspektiivvat

fátmmastuvvojit práksisis, vaikko eai leat čadnon ovttaskasmánnái.
- Ovddasvástádusdoaimmat ásahusain, sihkkarastit sámi oinnolašvuođa ja kultuvrra ja giela áimmahuššama.
- Oainnusin dahkat kultuvrra ja symbolaid ásahusain.
- **Dálá resurssaid buoret ávkkástallan**
- Mánáidsuodjalusásahusat fertejit dovdat NASÁG, Sámedikki, SÁNAG ja eará sámi birrasiid resurssaid
- Ovttasbargu gaskal ásahusaid ja sámi gealbobirrasiid ferte formaliserejuvvot.
- Gealbobirrasiin fertejit leat doarvái resurssat veahkehit ásahusaid guhkit áiggi.

Referánssat:

Barnevernsloven. (2021). *Lov om barnevern* (LOV-2021-06-18-97). Lovdata. Lov om barnevern (barnevernsloven) - Lovdata

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2023). *Barnevernsrundskrivet.* Barnevernsrundskrivet (tidligere saksbehandlingsrundskrivet) | Bufdir (hentet 26.02.26)

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (u.å.). *Institusjonsplanmal for barnevernsinstitusjoner.* Godkjenning av institusjoner og sentre | Bufdir (hentet 26.02.26)

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (u.å.). *Opplæring i trygghet og sikkerhet i barnevernsinstitusjoner.* Opplæring i trygghet og sikkerhet i barnevernsinstitusjoner | Bufdir (hentet 17.09.26)

Barnekonvensjonen. (1989). *Konvensjon om barnets rettigheter*. (20-11-1989. lovdata. Konvensjon om barnets rettigheter - Lovdata

De forente nasjoner. (2007). *Erklæring om urfolks rettigheter*. FNs erklæring om urfolksrettigheter

Fook, J. (2016). *Social work: A critical approach to practice* (3rd ed.). SAGE.

Forskrift om barns rettigheter i barnevernsinstitusjon (2023). (FOR-2022-12-20-2358). Lovdata. Forskrift om barns rettigheter i barnevernsinstitusjon - Lovdata

Forskrift om nasjonal retningslinje for barnevernsutdanning (2025). (FOR-2025-09-04-1828). Lovdata. https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2025-09-04-1828?q=FOR-2025-09- 04-1828

Forskrift om nasjonal retningslinje for sosionomutdanning (2025). (FOR-2025-07-04-1465). Lovdata. https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2025-07-04-1465?q=FOR-2025-07- 04-1465

Grunnloven. (1814). *Kongeriket Norges Grunnlov* (LOV-1814-05-17). Lovdata. Kongeriket Noregs grunnlov - Lovdata

Hansen, K. L og Skaar, S. W. (2021). *Unge samers psykiske helse. En kvalitativ og kvantitativ studie av unge samers psykososiale helse.*

Henriksen, J. E (2016). From housing campaign to multicultural understanding: The development of professional social work in Sámi areas in Norway. SAGE

Eriksen, T. H., (1993). *Små steder- store spørsmål. Innføring i sosialantropologi.* Universitetsforlaget. Oslo.

ILO-konvensjon nr. 169. (1989). *Konvensjon om urfolk og stammefolk i selvstendige stater*. Lovdata. ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater - Lovdata

Jávo, C. (2010). *Kulturens betydning for oppdragelse og atferdsproblemer: Transkulturell forståelse, veiledning og behandling*. Universitetsforlaget.

Jacobsen, D.I. (2022). *Hvordan gjennomføre undersøkelser* (4.utg.) Cappelen Damm AS.

Meld. St. 12 (2023-2024). Samisk språk, kultur og samfunnsliv. Folkehelse og levekår i den samiske befolkningen. Helse og omsorgsdepartementet

Meld. St. 39 (1973-1974). *Om innvandringspolitikken.* Oslo: Kommunal og arbeidsdepartementet.

NESH (2021). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora. forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-og-humaniora.pdf

NOU (2016:18). *Hjertespråket. Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samisk språk*. Oslo: kommunal- og distriktsdepartementet.

NOU (1973:17). *Innvandringspolitikk.* Oslo: Kommunal og arbeidsdepartementet.

NOU (2023: 24). *Med barnet hele vegen. Barnevernsinstitusjoner som har barnas tillit*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

NOU (1995:6). *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge.* Oslo: Helse og omsorgsdepartementet

Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023). *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskningspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner.* (Dokument 19 (2022-2023)). Stortinget. Sannhets- og forsoningskommisjonen - sluttrapport

Saus, M. (2003). *Kontekstuelt barnevern. Barnevern i samiske landskap*. [Doktoravhandling, Universitetet i Tromsø]. Nasjonalbiblioteket. https://www.nb.no/maken/item/URN:NBN:no-nb_digibok_2016072008112

Saus, M., & Boine, E (2008). *Kunnskapsstatus og kunnskapsbehov for barnevernet i samiske områder.* Barnevernets Utviklingssenter i Nord-Norge

Saus, M, Salamonsen, A, Douglas M, Hansen, K.L, Thode, S.K, (2018) *Kompetansehevende tiltak, kunnskapsmiljø og samiske barns særlige rettigheter.* UiT Norges arktiske universitet